

## СУБСТАНТИВАТИ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ ВІРШОВОМУ ДИСКУРСІ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

Скоробогатова О. О., Козлова А. Г.

### ВСТУП

Сучасний розвиток лінгвопоетики базується на комплексному вивченні законів функціонування мовних одиниць на тлі віршових закономірностей і обмежень і складних мовних і когнітивних викликів, що обумовлені креативними поетичними завданнями. «Осциляція між двома рядами факторів – мовними і поетичними – характерна для будь-якого явища поетичної мови»<sup>1</sup> (тут і далі переклад наш. – О.С., А.К.). Характер цієї осциляції визначається закономірностями, що залежать від властивостей мовної одиниці і ступеня її «вбудованості» у поетичний текст. Граматична семантика низки морфологічних одиниць є потужним фактором їхнього можливого поетичного функціонування. Лінгвопоетичне вивчення посибілістичних властивостей граем у віршовому дискурсі пов'язане з поняттями оцінки і оцінності як особливої функційної сфери мови і оцінки як об'єкта граматики<sup>2</sup>. Різні граматичні одиниці, як відомо, мають різний оцінний потенціал<sup>3</sup>, який так чи так реалізується у дискурсивних практиках, у тому числі, у поетичній рецепції мовних закономірностей.

До одиниць з високим експресивно-семантичним оцінним потенціалом належать частиномовні транспозити – слова, що поєднують на різному (лексичному, морфемно-дериваційному, морфологічному, синтаксичному) підґрунті властивості двох чи трьох частин мови, – у першу чергу, субстантивати. Підстави для

---

<sup>1</sup> Золян С.Т. О принципах композиционной организации поэтического текста // Проблемы структурной лингвистики / [отв. ред. В.П. Григорьев]. М.: Наука, 1986. С. 60.

<sup>2</sup> Лопатин В.В. Оценка как объект грамматики // Русский язык: Проблемы грамматической семантики и оценочные факторы в языке (Виноградовские чтения XIX–XX) / Ин-т. рус. яз. РАН. М.: Наука, 1992. С. 70.

<sup>3</sup> Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: моногр. Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 2000, 349 с; Халіман О.В. Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови: монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. Космеда. Харків: Майдан, 2019. 458 с

контамінації та розвитку властивостей субстантиватів в українській та російській мовах пов'язані з особливостями нашого мовомислення і мовною динамікою, тож їхнє вивчення належить до когнітивного та функціонального аспектів дослідження граматики мови та дискурсу. З огляду на те, що граматичний статус субстантивованих одиниць різних типів залишається предметом наукової дискусії, зупинимось на цьому питанні, бо від його вирішення залежить напрямок опису субстантиватів у поезії.

Ми висунули припущення, що низка дискусійних питань граматичної транспозиції може бути вирішена у теоретичній площині, із залученням до аналізу існуючих методів й теоретичних підходів означеної проблематики, але значна роль у визначенні статусу транспозитів, зокрема субстантиватів, належить дослідженню їхнього функціонування.

У роботі ми спираємось на досвід «поетичної філології»: розглядаємо факти поетичного використання мовних одиниць як підставу для граматичних узагальнень. Цей підхід притаманний науковій традиції Харківської філологічної школи<sup>4</sup> Поєднання узагальнень теорії позиційної морфології й лінгвопоетичного підходу до дослідження віршового дискурсу дає змогу, на нашу думку, адекватно описати динаміку мовного й мовленнєвого процесів субстантивації й окреслити поетичні потенції використання субстантиватів як одиниць багатозначної граматичної семантики. Крім того, таке поєднання уможлиблює вивчення процесів поетичної актуалізації внутрішньої форми слова на морфологічному рівні, бо дозволяє висвітлити не лише факти контекстної експресії субстантиватів<sup>5</sup>, але й виокремити приклади реалізації їх прихованих граматичних потенцій. Виразні й виражальні функції субстантиватів у поетичній динаміці теж потребують сучасного наукового висвітлення, бо креативні дискурси, розвиваючись, відкривають у транспозитних одиницях нові експресивні й смислові можливості, що впливають на розвиток мови.

---

<sup>4</sup> Скоробогатова О.О. Поетичне мовлення як джерело граматичних студій: Харківська філологічна школа та лінгвістика ХХ-ХХІ ст. *Петро Олексійович Лавровський: наукова і науково-критична спадщина (до 190-річчя з дня народження)*: Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 33-46.

<sup>5</sup> Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. *Стилістика української мови: підручник*. Київ: Вища школа, 2003. С. 190.

# 1. Теоретичні підходи до визначення граматичного статусу субстантиватів. Субстантивати з точки зору теорії позиційної морфології

Частиномовна транспозиція у виноградівській традиції розглядається як частиномовний перехід: транспозиція – це перехід слова (або основи слова) з однієї частини мови в іншу або «його використання в функції іншої частини мови»<sup>6</sup>. Субстантивація докладно описана у діахронічному аспекті як процес морфологічного переродження, зокрема, у роботі В.М. Мигиріна<sup>7</sup>. Як процес словотвору субстантивація розглянута В.В. Лопатиним<sup>8</sup>.

В українській мові явище субстантивації ретельно досліджено у монографії Д.Г. Гринчишина<sup>9</sup>, у роботах І.Р. Вихованця<sup>10</sup>, приділяється йому увага і в граматиках ХХІ століття.

Сучасні граматисти розглядають й різнобічно описують транспозити, по-різному тлумачать мовні й когнітивні засади появи транспозиції як системного явища у різних східнослов'янських мовах. Еміграційний та імміграційний потенціал частин мови досліджений Є.М. Сидоренко<sup>11</sup>. Зазвичай транспозиція розглядається як використання слова «в **нехарактерній** (підкреслено нами. – О.С., А.К.) для нього, маркованій функції»<sup>12</sup>.

Дискусії та розбіжності в теоретичних підходах не стосуються граматичної сутності одиниць-транспозитів. Останні розглядаються як результат частиномовного (граматичного) переходу на рівні діахронії або синхронії. Субстантивація – як використання слова у нетиповій для нього синтаксичній позиції.

---

<sup>6</sup> Гак В.Г. Транспозиция // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. редактор Ярцева], М.: Советская Энциклопедия, 1990, С. 519.

<sup>7</sup> Мигирин В.Н. Очерки по теории процессов переходности в русском языке: Учебное пособие для студентов. Бельцы, 1971. 199 с.

<sup>8</sup> Лопатин В.В. Многогранное русское слово: Избранные статьи по русскому языку. М.: Азбуковник, 2007. С. 106–138.

<sup>9</sup> Гринчишин Д.Г. Явище субстантивації в українській мові (субстантивація прикметників). Київ: Наукова думка, 1965. 112 с.

<sup>10</sup> Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наукова думка, 1988. 256 с.

<sup>11</sup> Сидоренко Е.Н. Морфология современного русского языка. В двух частях. Симферополь: Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2002–2003. Ч. 1: Общая теория частей речи. Именные части речи. 2002. 170 с.; с. 292; Ч. 2: Глагол. Наречие. Безлично-предикативные слова. Модальные слова. Служебные части речи. Междометие. 2003. 166 с.

<sup>12</sup> Зельдович Г.М. Прагматика грамматики. М.: Языки славянских культур, 2012. С. 624.

Маловідома теорія частиномовних транспозитів як позиційно обумовлених словоформ одного слова запропонована в кінці минулого століття М.В. Пановим. На підставі його теорії ми маємо змогу розглянути субстантивну функцію низки транспозитів (в першу чергу, прикметникових і дієприкметникових) як типову, характерну. Це одна з принципових відмінностей означеної теорії від інших.

Учений висуває досить парадоксальну для сучасної слов'янської граматики ідею: «в межі одного слова можуть входити словоформи, що належать до різних частин мови»<sup>13</sup>. Погляд на слово як центральну одиницю мови, що організує її систему й формує граматичні можливості, зближує теорію М.В. Панова з морфологічними поглядами І.О. Мельчука<sup>14</sup> і протистоїть поширеній граматичній концепції, що базується на поглядах І.І. Мещанинова, згідно з якими «частини мови – це морфологізовані члени речення»<sup>15</sup>, та традиційній виноградівській теорії.

Теорія М.В. Панова має інший теоретичний фундамент, що близький до логіки позиційної фонології. Мовознавець вважає, що семантика слова є багатомірною і з точки зору лексичних, і з точки зору граматичних ознак, вона обумовлює його морфологічні можливості (які у багатьох випадках більш широкі, ніж прийнято вважати), а позиція слова у реченні формує морфологічні варіанти, що чітко обумовлені цією позицією. Альтернативна щодо поширених граматичних поглядів теорія позиційної морфології, на нашу думку, цілком переконлива, факти поетичного використання таких одиниць, як субстантивати, підтверджують мінливість частиномовного стану слова, що обумовлений контекстом, з одного боку, й збереження у внутрішній формі його основної граматичної семантики, з іншого.

Особливо значущим вбачаємо зв'язок позиційної морфології М.В. Панова з поглядами О.О. Потебні, який стверджував, що «значення слова можливе тільки у мовленні <...>. Вирване із зв'язку слово мертво, не функціонує, не виявляє ані своїх лексичних, ані тим

---

<sup>13</sup> Панов М.В. Отношение частей речи к слову // Традиционное и новое в русской грамматике: Сб. статей памяти Веры Арсеньевны Белошапковой. М.: Индрик, 2001. С. 53.

<sup>14</sup> Мельчук И. А. Курс общей морфологии. Т. 1. М.–Вена: Языки русской культуры, Венский славистический альманах, Прогресс, 1997. 416 с.

<sup>15</sup> Осипов Б.И. О построении курса русской грамматики // Традиционное и новое в русской грамматике: Сб. статей памяти Веры Арсеньевны Белошапковой. М.: Индрик, 2001. С. 85.

більше формальних властивостей...»<sup>16</sup>. Сучасні дослідники, котрі спираються на потєбнянську теорію, доходять висновку, що «мовна система, розвиваючись, прагне до гармонійного, врівноваженого співвідношення або відповідності між членами пропозиції і частинами мови, але все ж не досягає однозначної відповідності між ними. Це доводиться констатувати як факт»<sup>17</sup>. Однак цей факт лінгвісти трактували й трактують по-різному.

Зіставивши дефініції слова («слово – сукупність слівформ, які відрізняються одна від одної тільки граматичними значеннями; лексичне значення у них те саме») і частини мови («частина мови – граматичний клас, у якому одиниці мають певні, одиничні для цього класу значення») <sup>18</sup>. М.В. Панов робить висновок щодо можливості розбіжностей у характеристиці одиниці в межах цих двох категорій, а саме, наявності у парадигмі одного слова форм, що належать до різних частин мови, причому ці форми позиційно розподілені. На думку дослідника, «позиційні чергування не створюють особливих одиниць», вони є «перетворенням тієї ж одиниці»<sup>19</sup>. Таким чином, «слово, підкорюючись позиціям і змінюючись за їх велінням, може в одних випадках отримувати ознаки однієї частини мови, а під впливом іншої позиції – ознаки іншої частини мови»<sup>20</sup>. Теорія позиційної морфології дотична до ідеї С. Карцевського<sup>21</sup> про асиметричний дуалізм мовного знака.

Гіпотеза М.В. Панова дає змогу запропонувати принципово новий підхід до характеристики одиниць, що традиційно відносять до групи граматичних транспозитів: якщо, наприклад, субстантиват є іменником в парадигмі відповідного прикметника (ад'єктивний субстантиват) або дієприкметника (дієприкметниковий

---

<sup>16</sup> Потєбня А.А. Из записок по русской грамматике. М.: Просвещение. Т. I-II. 1958. С. 42.

<sup>17</sup> Дегтярев В.И. Грамматика слова и предложения в синтаксическом учении А.А. Потєбни // Наукова спадщина О.О. Потєбні у слов'янському культурному просторі: Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 135.

<sup>18</sup> Панов М.В. Отношение частей речи к слову // Традиционное и новое в русской грамматике: Сб. статей памяти Веры Арсеньевны Белошапковой. М.: Индрик, 2001. С. 53.

<sup>19</sup> Панов М.В. Отношение частей речи к слову. С. 54.

<sup>20</sup> Панов М.В. Позиционная морфология русского языка. М.: Наука, Языки русской культуры, 1999. С. 123.

<sup>21</sup> Карцевский С. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях: В 2-х ч. М.: Просвещение, 1964. Ч. II. С. 85–90.

субстантиват), ми маємо право говорити не про витіснення або заміщення ад'єктивних і дієслівних ознак словоформи субстантивними, а про співіснування в словоформі субстантивних ознак поряд з первинними. (Тут і далі користуємось поряд із терміном «субстантивна форма» традиційними термінами «транспозит» і «субстантиват», розуміючи їх як субстантивну форму відповідного слова, що виникла у наслідок граматичної транспозиції.)

Точка зору М.В. Панова кореспондує з морфосинтаксичними поглядами О.М. Пешковського, який, хоча й використовував термін «заміна» щодо частиномовних транспозитів, по-перше, завжди підкреслював метафоричність слова *заміна*, по-друге, наголошував, що не слід забувати, що «заміна взагалі ніколи не дорівнює повному перетворенню однієї частини мови на іншу. Адекватності тут не може бути»<sup>22</sup>.

Дослідження поетичного дискурсу підтверджує розглянуту теорію. Створення поетичного тексту, його інтертекстуальні та дискурсивні зв'язки, його сприйняття читачем спирається на потенціал мовної одиниці. Поетичне використання сприяє актуалізації у граемі внутрішньої граматичної форми (яким виступають первинні частиномовні значення) на відміну від більш автоматизованого використання мовних субстантиватів у таких дискурсах, як науковий або офіційно-діловий. Нами висунуте припущення, що актуалізація внутрішньої граматичної форми транспозита у поезії в одних випадках «повертає» слово до основного частиномовного значення, у інших – співставляє первинне внутрішнє й позиційне значення. Коливання, співіснування й розвиток цих значень підтверджують семантичну єдність одиниці.

Теорія М.В. Панова зумовлює необхідність розмежування субстантивних форм, що утворені від прикметників, і субстантивних форм, що утворені від дієприкметників, бо дієприкметники, в свою чергу, виступають як системні прикметники в парадигмі дієслова. Дієслівні ознаки в них є не функціонально-позиційними, а базовими, онтологічними, але в певних позиціях прихованими, імпліцитними. Вони належать до внутрішньої граматичної форми слова й існують в слові до тих пір, доки слово залишається самим собою. Ад'єктивних ознак слово набуває на першому ступені транспозиції.

---

<sup>22</sup> Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. [изд. седьмое]. М.: Госуд. учебно-пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1956. С. 14.

Ознаки прикметника, що зберігаються при подальшій транспозиції дієприкметника в іменник, тобто при транспозиції другого порядку, дають змогу функційно об'єднати дієприкметникові й прикметникові субстантивати.

Слово у іменниковій позиції зберігає своє лексичне значення та граматичне значення процесуальної або непроцесуальної ознаки, яка, у свою чергу, зберігає внутрішню єдність, за Потебнею, предметного та ознакового значення. Це підтверджується дискурсивним спостереженням: дані одиниці регулярно створюють однорідні синтаксичні та змістові ланцюжки. Можливе паралельне синтаксичне співіснування в рамках висловлювання у субстантивній функції слів, що мають первинний статус іменника й прикметника, іменника і дієприкметника, наприклад: *Я не забув той натовп навіжений, / що смертників чекав біля воріт... // ті матері, жінки і наречені...* (Ю. Клен (з поеми «Прокляті роки»))<sup>23</sup>.

При співположенні в поетичному контексті слова у субстантивній функції і цього ж слова у функції ад'єктивної їхнє граматичне протиставлення відходить на другий план, наприклад: *...Пускай грядущего не видя, – / Дням **настоящим** молвив: нет!* (О. Блок «Да. Так диктует вдохновенье...»)<sup>24</sup>. Розбіжність між абстрактно-узагальненим значенням субстантивата *грядущего* і конкретно-характеризуючим значенням прикметника *настоящим* (дням) не нейтралізується у віршовому використанні повністю, а продовжує «мерехтіти», збагачуючи лексичне значення.

Наявність у дієприкметника морфологічного дієслівного значення виду і часу уможливило створення авторських субстантиватів, парних або додаткових відносно тих, що закріпилися в узусі: *Не верь мне, бедное дитя, я лгу, / Я буду порываться, как **казнимый**, / Но не могу я через отчуждение / Переступить...* (А. Тарковский «После войны»)<sup>25</sup>. Позиційно-функціональний оказіоналізм *казнимый* використаний поетом за аналогією з субстантиватом *казненный*, який закріпився в мові. Особливістю подібних індивідуально-авторських вживань є актуалізація дієслівних ознак словоформи. Поетичний експеримент підтверджує

---

<sup>23</sup> Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016. С. 171.

<sup>24</sup> Блок А. А. Собрание сочинений в восьми томах. М.–Л.: Худож. лит., 1960. Т. 1. Стихотворения (1897–1904). С. 93.

<sup>25</sup> Тарковский А.А. Собрание сочинений в трех томах. Т. 1. Стихотворения / Сост. Т. Озерской-Тарковской. М.: Художественная литература, 1991. С. 142.

приналежність цієї словоформи до дієслівної парадигми і збереження нею дієслівної граматичної семантики, навіть при виконанні синтаксичної функції, що типова для іменника. Якщо застосувати термінологію М.В. Панова, то словоформи-субстантивати *казнимый* і *казненный* слід визначати як іменники в парадигмі двовидового дієслова *казнить*. Поетичний контекст і індивідуальне вживання актуалізують дієслівні характеристики виду і часу словоформи *казнимый*, яка okazіонально функціонує у синтаксичній позиції, що характерна для іменника. У подібних випадках ми спостерігаємо актуалізацію внутрішньої форми слова на граматичному рівні.

На підґрунті того, що дієслівні значення виду, способу, часу «зазвичай зберігаються і в субстантивованих дієприкметниках»<sup>26</sup>, можлива актуалізація в контексті дієслівного значення часу регулярного дієприкметника-субстантивата. Така актуалізація відбувається при співпозиції у вірші морфологічних одиниць з лексичним або граматичним опозитом, наприклад: *А за оградой Троекуровской / убитый с будущим убийцей / тил политуру, кушал пиццу...* (А. Вознесенский «Часовня Ани Политковской») <sup>27</sup>. Субстантиват *убитый* протиставлений за змістом сполученню *будущий убийца*. Поряд з протиставленням об'єкта дії її суб'єкту підкреслена опозиція семантики слова *будущий* значенню минулого часу, яке міститься у внутрішній граматичній формі субстантивата *убитый*. Це протиставлення є однією з семантико-граматичних опозицій, що створюють характерні для поеми Андрія Вознесенського «Часовня Анны Политковской» суміщення реального та ірреального планів оповіді і темпоральну ліричну аномалію. Як елемент внутрішньої форми слова значення виду і часу наявні у всіх дієприкметникових субстантиватів, актуалізація цих значень може відбуватись в умовах підвищеної експресивності та щільності, які притаманні ліричній оповіді. Наприклад: *...спасенье души возвестившая / блуждающая часовня. / Блуждающая меж заблудших, / кто отлучен катастрофически...* (А. Вознесенский «Часовня Анны Политковской») <sup>28</sup>. Значення виду і часу субстантивата *заблудших* виділяється на тлі співпозиції з граматично протиставленим значенням форми *блуждающая*. У фрагменті *Где*

---

<sup>26</sup> Лопатин В.В. Многогранное русское слово: Избранные статьи по русскому языку / Российская академия наук, Институт русского языка им. В.В. Виноградова. М.: Азбуковник, 2007. 743 с.

<sup>27</sup> Вознесенский А.А. Тьмать. М.: Время, 2008. С. 582.

<sup>28</sup> Вознесенский А.А. Тьмать. М.: Время, 2008. С. 581.



воздух синь, как узелок с бельем / У **выписавшегося** из больницы (Б. Пастернак. «Весна, я с улицы, где тополь удивлен...»)<sup>29</sup> актуалізовано значення доконаного виду і минулого часу. В уривку вірша Анни Ахматової «Путем всея земли» *И в груди потёмок / Зарезанный спал*<sup>30</sup> протиріччя між семантикою дієслова *спал* і значенням доконаного виду минулого часу дієприкметника *зарезанный* створює оксюморонну напруженість, підкреслює багатозначність, актуалізуючи переносне значення дієслова *спать*, який перетворюється на екзистенційне дієслово<sup>31</sup> внаслідок співпозиції з субстантиватом *зарезанный*.

Лірика ХХ–ХХІ століть активно використовує прийом актуалізації внутрішньої форми слова, підкреслюючи лексичну і граматичну динаміку, нагадує основне і підкреслює позиційно обумовлене граматичне значення, наприклад: *Вже почалось, мабуть, майбутнє, / Оце, либонь, вже почалось... / Не забувайте незабутнє, / воно вже інеем взялось!..* (Л. Костенко «Вже почалось, мабуть, майбутнє...»)<sup>32</sup>. «Поетична філологія» авторки повертає слову його коріння, походження, дериваційне й етимологічне. Розглядаючи внутрішню форму номінативної одиниці як «пучок асоціацій», які об'єктивуються в її структурі<sup>33</sup>, ми виокремлюємо граматичну асоціацію, яка пов'язує субстантивати з дієсловом у другому випадку і модальним словом, яке теж за походженням дієслівне, у першому.

На думку М.В. Панова, частина мови, яка послідовно має субстантиват у своїй парадигмі, – це прикметник. Регулярність субстантивної форми обумовлена тим, що «іменники лексикалізують більш-менш стійкі сутності», «прикметники позначають ознаки, які прототипово існують довше, ніж денотат дієслова, але менше, ніж

---

<sup>29</sup> Пастернак Б. Стихотворения. Поэмы. Переводы / Сост., вступ. ст. Л.А. Озерова. М.: Правда, 1990. С. 96.

<sup>30</sup> Ахматова А.А. Стихотворения и поэмы / Сост., подг. текста и примеч. В.П. Жирмунского. Л.: Сов. писатель, 1976. С. 349.

<sup>31</sup> Зубова Л.В. Глагольная валентность в поэтическом познании мира // Язык как медиатор между знанием и искусством. Сборник докладов Международного научного семинара (Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН). М.: Азбуковник, 2009. С. 39–55.

<sup>32</sup> Костенко Л. Вже почалось, мабуть, майбутнє... URL: <https://onlyart.org.ua/kostenko-lina-vzhe-pochalos-mabut-ma/>.

<sup>33</sup> Снитко Е.С. Внутренняя форма номинативных единиц. Львов: Свит, 1990. 188 с.

денотат іменника»<sup>34</sup>. Позиційна динаміка «прикметник – іменник» вказує на певне збільшення тривалості ознаки, що називається.

У формі середнього роду якісні прикметники-субстантивати зазвичай називають абстрактні узагальнені поняття: *разумное, доброе, вечное* (питання про активність субстантиватів середнього роду у поетичній мові XIX–XX століть підіймається у роботі<sup>35</sup>). В українській поезії XX століття це найпоширеніший тип субстантиватів: *Проходила по полю / – Зелене зеленіє* (П. Тичина «Скорбна мати»)<sup>36</sup>; *Тринадцять душ – тринадцять кружелянь. / Червоне жовтим, жовте сірим* *душиться* (М. Вінграновський «Тринадцять руж під вікнами цвіло...»)<sup>37</sup>.

У формі чоловічого та жіночого роду однини й у формі множини субстантивати у поетичному дискурсі регулярно називають особу: *любий (-а), милый (-а), рідний (-а)* (укр.); *милый (-ая), дорогой (-ая), старший (-ая)* (рос.). Ці прикметники у субстантивній функції звернення є типовими: *Спи, моя люба, усе засинає* (О. Лишега «Пісня 55»)<sup>38</sup>; *Где слова отыскать мне, родная, / Чтобы ты услышала меня?* (О. Городницький «Вальс геофизиков»)<sup>39</sup>. У цих та подібних фрагментах не тільки актуалізується номінація адресата ліричного повідомлення, а й підкреслюється його характеристика й передається суб'єктивна оцінка.

Якісні прикметники, що мають форму компаратива або суперлатива, зберігають її у позиції іменника: *Ти дарував її надміру гоїно / Твоїм численним найгіднішим слугам, – / Подай її найнижчому – тепер* (Є. Маланюк «Серпень»)<sup>40</sup>

---

<sup>34</sup> Зельдович Г.М., Пионтковская Ю.Ю. Об уровнях имплицитности в суггестии: суггестия «явная» и суггестия «скрытая» // Текст и подтекст: Поэтика эксплицитного и имплицитного: Материалы международной научной конференции. М.: Азбуковник, 2011. С. 34.

<sup>35</sup> Поцепня Д.М. «Обворожающего глас» и «часы, мировое несущие» (о субстантивации прилагательных и причастий среднего рода в русской лирике XIX – начала XX века) // Тенденции развития русского языка: Сб. статей к 70летию Г.Н. Акимовой. СПб.: Изд-во С.-Петерб. унта, 2001. С. 145–154.

<sup>36</sup> Антологія української поезії XX століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 . С. 57.

<sup>37</sup> Антологія... С. 712.

<sup>38</sup> Антологія... С. 1016.

<sup>39</sup> Городницький А. Песни разных лет. Харьков: Золотые страницы, 2013. С. 7.

<sup>40</sup> Антологія української поезії XX століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 . С. 306.

Відносні прикметники у субстантивній функції також можуть називати особу: *И о чем всю ночь поешь за Камой? / Что конвойным хочешь рассказать?* (А. Тарковский «Смерть на все накладывает руку...»)<sup>41</sup>. Можуть виступати у функції звертання й абстрактні субстантивати з дієслівною або прикметниковою внутрішньою граматичною формою, іноді парні субстантивати виконують різні синтаксичні ролі: *О минуле! Твоїм васалам / І в майбутньому тісно буде!* (Є. Плужник «Притулив до стінки людину...»)<sup>42</sup>.

У субстантивній позиції й прикметникові, і дієприкметникові транспозити набувають здатності визначатися прикметником: *Я знаю дальнее былое, / Но в близком будущем не жду / Волнений страсти* (О. Блок «Ты не обманешь, призрак бледный...»)<sup>43</sup>. Використовуючи спосіб граматичної атракції<sup>44</sup>, поет за аналогією із сталим сполученням *близкое будущее* створює оказіональне *дальнее былое*. У цьому випадку відмічаємо віршову актуалізацію внутрішньої форми фразеологізма *близкое будущее* та актуалізацію лексичних значень кожного із слів на підґрунті парного протиставлення семантики субстантиватів (*будущее vs былое*) і ад'єктивів (*близкое vs дальнее*).

Позиційно перетворюючись на іменники, субстантивати виконують у реченні притаманні їм синтаксичні функції. Наприклад: *Шарманщик сыграет, / Калека танцует, / Дурак сочинит, / А слепой нарисует – / И нищий швыряться / Червонцами станет...* (М. Кочетков «Шарманщик»)<sup>45</sup>; *Мабуть, були ми дуже молоді, – / час марнували з щедрістю безсмертних* (Л. Костенко «Мабуть, були ми дуже молоді...»)<sup>46</sup>; також вони часто займають позицію звернення: *...Куди там, малий! – таж за тебе рушниця утрич!*

---

<sup>41</sup> Тарковский А.А. Собрание сочинений в трех томах. Т. 1. Стихотворения. М.: Худож. литература, 1991. С. 107.

<sup>42</sup> Антологія... С. 357.

<sup>43</sup> Блок А. А. Собрание сочинений в восьми томах. М.–Л.: Худож. лит., 1960. Т. 1. Стихотворения (1897–1904). С. 72.

<sup>44</sup> Скоробогатова О.О. Поетичне мовлення як джерело граматичних студій: Харківська філологічна школа та лінгвістика ХХ-ХХІ ст. *Петро Олексійович Лавровський: наукова і науково-критична спадщина (до 190-річчя з дня народження)*: Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 33-46.

<sup>45</sup> Люди идут по свету: Книга-концерт / Сост. Бельенький Л.П. и др. М.: Физкультура и спорт, 1989. 399 С. 353.

<sup>46</sup> Костенко Л. Мадонна перехресть. К.: Либідь, 2011. С. 74.

(Ю. Косач «Житомирська весна»)<sup>47</sup>; *Любимый мой, любимый мой, / Все ближе наша мука!* (О. Городничский «Свадьба»)<sup>48</sup>.

Суміщення субстантивних і ад'єктивних семантико-морфологічних ознак яскраво проявляється у двочленних конструкціях, що складаються з субстантивата середнього роду, який має абстрактне субстантивне значення, і вищого ступеня прикметника: *Злее злого, острее острого / Увезенный – с какого острова?* (М. Цветаева «Ты проходишь своєю дорогою...»)<sup>49</sup>.

Класичним зразком такого використання є рання поезія О. Манделшштам «Нежнее нежного...», у якій граматична модель актуалізована завдяки локалізації на початку вірша та повтору: *Нежнее нежного / Лицо твоё, / Белее белого / Твоя рука* (О. Манделшштам «Нежнее нежного...»)<sup>50</sup>. Морфосинтаксична модель (у поєднанні з лексичними й морфемними показниками) слугує одним із способів омовлення мотиву нездійсненого, надпрекрасного, того, що за межами можливого. Модель регулярна й вельми продуктивна у російськомовній поезії і ХХ, і ХХІ століття<sup>51</sup>. Поєднання актуалізованої семантики прикметника з абстрактним значенням субстантивата породжує значення суперлатива. Це пов'язане з тим, що «екстенціонал абстрактного іменника (безліч можливих об'єктів позначення або надзвичайно великий за обсягом, або взагалі має характер універсальної безлічі»<sup>52</sup>). Найвищий ступінь прикметника актуалізує значення 'вищий ступінь інтенсивності ознаки', формуючи такі лексико-граматичні смисли: 1) порівняння ознаки одного об'єкта більш ніж з

---

<sup>47</sup> Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016. С. 1079.

<sup>48</sup> Городничский А. Песни разных лет. Харьков: Золотые страницы, 2013. С. 107.

<sup>49</sup> Цветаева М.И. Сочинения в двух томах. Т.1. Стихотворения. Поэмы. Драматические произведения / Сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц. М.: Худож. лит., 1980. С. 68.

<sup>50</sup> Манделшштам О. Стихотворения. Проза / Сост., вступ. ст. и коммент. М.Л. Гаспарова. М.: ООО «Издательство АСТ», Харьков «Фолио», 2001. С. 24.

<sup>51</sup> Скоробогатова Е.А. Грамматическое представление интенсивности признака в русском поэтическом дискурсе *Полігранна філологія без кордонів (до 65-літнього ювілею професора Тетяни Анатоліївни Космеди)*: колективна монографія / відп. ред. докт. філол. наук Т.Ф. Осіпова, докт. філол. наук Н.В. Піддубна, докт. філол. наук О.В. Халіман. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 185–192

<sup>52</sup> Лукин А.В. Лексическое и грамматическое: от различия к сходству // Русский язык: Проблемы грамматической семантики и оценочные факторы в языке (Виноградовские чтения XIX–XX) / Ин-т русского яз. РАН. М.: Наука, 1992. С. 20.

одним об'єктом тієї самої групи; 2) виділення із всіх об'єктів певного класу об'єкта, що має вищий ступінь ознаки; 3) виділення об'єкта з групи об'єктів, що мають вищий ступінь ознаки<sup>53</sup>. Значення 2) передається моделлю «вищий ступінь прикметника плюс займенник *всех* або *всего*». Аналізована конструкція, що складається з субстантивата та форми компаратива, передає інший смисл – виділення об'єкта як такого, що має більший ступінь ознаки у порівнянні з абстрактним найменуванням цієї ознаки, тобто ступінь прояву ознаки вищий за ознаку у еталонному мовному зразку (*все біле, все тихе, все ніжне* і под.). Цей смисл у фольклорі передавався у порівнянні з якістю у еталонного предмета (*тепліше красного сонечка, рідніше рідної матінки*). Російська поетична мова ХХ століття виробила власну продуктивну граматичну формулу з використанням посибілістичних можливостей субстантивата, здатну регулярно передавати сталий поетичний смисл. Субстантиват, що має значення предметності у парадигмі прикметника, на відміну від морфологічного іменника, не має чіткої предметної віднесеності, це – будь-який предмет, що має дані властивості. У розглянутому випадку значення субстантивата контекстуально уточнюється, конкретизується: *Первее **первого**, первее / Адама, первенец, птенец, / Прими, не мучась, не робяя, / Небесной радуги венец* (Л. Миллер «Первее первого, первее...»)<sup>54</sup>. Співпозиція форми *первее* з субстантиватом *первый* й онімом *Адам* підкреслює як загальні змістові риси цих одиниць, так і їхнє різне розташування на шкалі «предмет – поняття – ознака».

Розглянутий поетичний матеріал підтверджує одну з тез позиційної морфології: субстантивація може бути схарактеризована як позиційна трансформація прикметника і дієприкметника в іменник. Прикметниковий та дієприкметниковий субстантивати розглянуті як морфолого-синтаксичні одиниці. Ми, спираючись на теорію позиційної морфології, вважаємо ці грами іменником у парадигмі прикметника або дієслова. На відміну від нейтральних з точки зору експресивності дискурсів, де внутрішні граматичні значення нейтралізовані, у поетичному функціонуванні синтаксичні і морфологічні ознаки іменника поєднуються в даній позиції з категоріальними семантико-морфологічними ознаками

---

<sup>53</sup> Беседина Н.А. Принципы и механизмы морфологической репрезентации в языке. *Филологические науки*. 2008. № 6. М., 2008. С. 51.

<sup>54</sup> Миллер Л. Стихи и проза. М.: Терра, 1992. С. 71.

прикметникових або дієслівних і прикметникових форм. Граматична внутрішня форма слова при позиційній транспозиції зберігається і може актуалізуватися: дієприкметникові субстантивати здатні підкреслювати частиномовне значення дії, категоріальні значення виду і часу, ад'єктивні – якісне й відносне значення прикметникової форми, крім того, і дієприкметники-субстантивати, і прикметники-субстантивати підтримують у поетичному використанні ад'єктивну семантику.

## **2. Субстантивати з постійним, стійким і змінним субстантивними значеннями у поетичному функціонуванні**

В українському та російському віршових дискурсах, за нашими спостереженнями, регулярно представлені субстантивати з постійним (константним, лише субстантивним), стійким (субстантивним) і змінним субстантивним (оказіональним) предметними значеннями. Константні субстантивати втратили в українській та російській мовах ознакове ад'єктивне значення, а субстантивати з стійким та змінним предметним значенням основне ад'єктивне значення зберегли й відтворюють у поетичному функціонуванні паралельно з субстантивним.

Якщо первинна граматична семантика ознаки субстантиватів зберігається в їхній внутрішній граматичній формі й актуалізується при контекстуальному або підтекстовому співположенні, то предметне співвідношення цих одиниць зумовлене або мовною динамікою (для діяхронних мовних субстантиватів, що мають константне субстантивне значення, втративши ад'єктивне), текстовим розгортанням (для субстантиватів із змінним контекстуальним предметним або ознаковим значенням) та мовними й контекстуальними чинниками одночасно (для субстантиватів, що мають стійке субстантивне й стійке ад'єктивне значення). Субстантивна семантика в одних випадках є постійною, в інших – змінною величиною. Субстантивати з постійним предметним значенням відрізняються від субстантиватів зі змінним предметним значенням не тільки семантично, але й у формально-граматичному аспекті, бо різні типи мають різні за обсягом парадигми. Розглянемо, як реалізується константна і змінна складова їхніх предметних значень в умовах підвищеної щільності й особливої ритмічної організації поетичного тексту.

Серед субстантиватів традиційно виділяється група слів, субстантивне значення яких закріплене у мові. Це, з одного боку, повні субстантивати, тобто слова, які втратили співвідносну ад'єктивну пару (*накладна, подушне, кошовий, хорунжий* (укр.); *вселенная, занятая, насекомое, портной* (рос.)), з іншого – слова, предметна віднесеність яких поза контекстом сприймається носієм мови як відома, стійка (*минуле, військовий, операційна* (укр.), *будущее, больной, учительская* (рос.)). Постійне предметне значення притаманне також субстантиватам із стійкою субстантивною семантикою, які мають у сучасній мові співвідносну ад'єктивну пару. Ці одиниці окрім ознакового у певному контексті здатні мати або основне предметне, або контекстуальне предметне значення: *операційна* (укр), *операционная* (рос.) у значенні 'кімната', 'приміщення', або контекстуально заміщати у еліптованій конструкції будь-який інший іменник, наприклад, у реченні: *Коледж готує стоматологічних та операційних медсестер, ця дівчина вчиться на операційну*.

Субстантивати з постійним, але не єдиним іменниковим значенням мають як стійке предметне значення (*військовий* (укр.), *военный* (рос.) – 'військова людина', *хворий* (укр.), *больной* (рос.) – 'хвора людина', *минуле* (укр.), *прошедшее* (рос.) – 'все, що відбувалося до моменту мовлення'), так і змінне, що реалізується контекстуально, наприклад: *У поезії описується минуле й теперішнє літо. Минуле було щасливим, теперішнє – воєнне й невеселе*.

Субстантивати з контекстуальним (змінним) предметним значенням мають закріплене в мові значення ознакове, а їхнє предметне значення не є сталим у свідомості носіїв мови і може бути з'ясоване лише на підставі контексту. Такі прикметники й дієприкметники постійного виокремленого предметного значення не сформували: *Малюнок зроблено червоними й чорними фарбами: червоні яскраві й веселі, чорні тьмяні та тривожні*.

Виходячи з логіки позиційної морфології, слова першого типу можна схарактеризувати як іменники з константним значенням у парадигмі прикметників або дієприкметників. Субстантивати першого типу зберегли у своїй парадигмі ад'єктивну форму, що має у мові стійке субстантивне значення, а у креативному поетичному дискурсі можуть формувати та передавати як стійке субстантивне значення, так і змінне контекстуальне. Слова другого типу –

прикметники з традиційною парадигмою, до складу якої входить поліреферентний субстантиват.

Діахронних субстантиватів небагато, вони у своїй більшості належать до групи стилістично нейтральних слів, але в умовах поетичного контексту, навіть у одиночному використанні, як правило, виділяються на тлі морфологічно немаркованих слів: *Герою визвольних змагань, / Повінчаний із майбуттям / Хорунжий, хорунжий* ((О. Покальчук «Хорунжий»)<sup>55</sup>; *Еще рывок, и только небосвод / Во мраке иногда берет иглу портного* (Й. Бродський «Большая элегия Джону Донну»)<sup>56</sup>; *Хочешь жить – не обижай пернатых. / Без пернатых небо – пустоцвет* (М. Анчаров «Баллада о двадцатом веке»)<sup>57</sup>.

Особливістю низки субстантиватів з постійним значенням є те, що їхнє первинне значення «пішло» у внутрішню форму. Порівняймо: *пернатые* – завжди птахи, тобто істоти, що мають пір'я, внутрішня форма слова прозора, тоді як *портной* – людина, що шие будь-який одяг, а не тільки одяг з грубого полотна (портна)<sup>58</sup>, у сучасній мові значення слова суттєво розширилося.

Актуалізація субстантиватів з постійним значенням, в тому числі діахронних (повних) субстантиватів відбувається за допомогою повторів, співпозиції з іншими словами ад'єктивної відміни, часто з іншими субстантиватами, у разі локалізації в сильній позиції вірша або твору, тобто типовими для актуалізації будь-яких морфологічних одиниць способами.

Крім суто віршових способів, у поетичному дискурсі спостерігаємо граматичні спроби знову поставити їх у позицію означення. У цьому випадку грамеми набувають багатозначності, по-перше, актуалізуючи свою внутрішню форму, по-друге, підкреслюючи діахронічно первинне, а синхронічно вторинне ознакове значення: *На роботы Моцарт ведет / Свои насекомые ноты* (А. Тарковський «Утро в Вене»)<sup>59</sup>. У цьому випадку слово *насекомые* передає і значення 'ті, що

<sup>55</sup> Покальчук О. Хорунжий. URL: <http://shukh.org.ua/de/pisni/116-horunzhij.html>).

<sup>56</sup> Бродский И.А. Форма времени: Стихотворения, эссе, пьесы. В двух томах. Минск: Эридан, 1992. Т. 1. Стихотворения. 1992. 450 с. Т. 2. Стихотворения, эссе, пьесы. 1992. С. 27.

<sup>57</sup> Анчаров М.Л. Сочинения: Песни. Стихотворения. Интервью / Сост. В. Юровский, худож. В. Крючков. М.: ЛокидПресс, 2001. С. 112.

<sup>58</sup> Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х томах. М.: Русский язык. Медиа, 2005. Т. 3. 2005. С. 323.

<sup>59</sup> Тарковский А.А. Собрание сочинений в трех томах. Т. 1. Стихотворения / Сост. Т. Озерской-Тарковской. М.: Художественная литература, 1991. С. 84.



насікають' (рос. «насекают»), і значення 'такі, як у комах' (рос. «насекомых»), а можливо, просто 'маленькі' або 'ті, що звучать подібно комахам'. На граматичному рівні бачимо прояв художнього "мерехтіння смислів", що детально описане на матеріалі лексичної семантики<sup>60</sup>, а з точки зору граматики досі ретельно не розглядалося. Це спосіб, який дозволяє автору відтворювати, а реципієнту одночасно сприймати різні значення багатозначної одиниці. Потенційна граматична багатозначність слів ад'єктивної відміни актуалізується у таких контекстах повною мірою.

Подібна семантична подвійність виникає при вторинній ад'єктивації (десубстантивації)<sup>61</sup> у поетичному використанні прізвищ і топонімів ад'єктивної відміни у первинному ознаковому значенні. В останньому випадку контекстуальне значення словоформи в позиції означення зазвичай пов'язане з онімом-субстантиватом, що зберіг ад'єктивну форму, наприклад: *Маяковському под ноги / Маяковская Москва!*; *Маяковским громит подонков / Маяковская чистота* (А. Вознесенский «Поэт в Париже»)<sup>62</sup>; *Комом в горле, слущким слогом да частушечным стихом* (С. Гандлевский «На смерть И.Б.»)<sup>63</sup>. Завдяки співпозиції «діахронний онім-субстантиват – вторинний відонімний ад'єктив» створюється ефект мовної гри і передається значення 'притаманний названій особі'. Ми зафіксували цей спосіб вперше в поетичному доробку А. Ахматової, і відмічаємо, що він став поширеним й регулярним у російськомовній ліриці ХХ століття. Для української лірики він не є типовим, можливо, це пов'язане з тяжінням української поетичної мовотворчості до інших способів, що більш відповідають її гармонійному ладу, не орієнтованому на підкреслення навмисної авторської актуалізації тієї чи тієї одиниці на тлі інших (підкреслена актуалізація способу більше притаманна сучасній українській прозі).

---

<sup>60</sup> Зализняк Анна А. Многозначность в языке и способы ее представления [Моногр.]. М.: Языки славянских культур, 2006. С. 30.

<sup>61</sup> Улуханов И. Глагольная депрефиксация в русском языке // Художественный текст как динамическая система: Материалы международной конференции, посвященной 80-летию В.П. Григорьева / Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН. Москва, 19–22 мая 2005 г. М.: Управление технологиями, 2006. С. 494.

<sup>62</sup> Вознесенский А.А. Тьмать. М.: Время, 2008. С. 99.

<sup>63</sup> Гандлевский С. Стихотворения. М.: Астрель: CORPUS, 2012. С. 172.

При співположенні субстантивата, який має стійке предметне значення і значення ознаки, що зберіглося, з первинною формою буває виділене і первинне ад'єктивне, і предметне субстантивне, і вторинне ознакове значення: *преграждая доступ царям, пастухам, животным, / оставляя греться теплом животным / да армейской шинелью* (Й. Бродський «Помнишь свалку вещей на железном стуле...») <sup>64</sup>; *В отличие от животных, человек / уйти способен от того, что любит / (чтоб только отличиться от животных).* / Но, как слюна собачья, выдают / Его животную природу слезы... (Й. Бродський «Post aetatem nostram». «Империя – страна для дураков...») <sup>65</sup>; *Буває страшно дивитись в твої / Шампанські очі. / В моменти, коли ти мене не чуєш, / Або не хочеш. <...> Очі, бризкає шампанським в море... <...> Як мені часто не вистарчає / Твоїх шампанських очей* (Скрябін «Шампанські очі») <sup>66</sup>. Такі складні приклади мовної гри та «експлуатації» способу актуалізації характерні для російськомовної поезії кінця ХХ століття та інколи зустрічаються у сучасному українському віршуванні.

Очевидно, що діахронна й синхронна динаміка субстантивації створює безліч одиниць, що знаходяться на шкалі перехідності між повними субстантиватами й оказіональними уживанням слів різних частин мови в синтаксичній позиції, що характерна для іменника. Але лише у парадигмі прикметників, дієприкметників, займенників-прикметників і порядкових числівників, що близькі до них за граматичними ознаками, ці форми є стало посибілістичними для транспозиції в іменник, тобто такими, що мають для такої транспозиції морфологічний, а не лише синтаксичний потенціал.

У поетичному дискурсі використовуються узуальні субстантивати і створюються індивідуальні: *Вмерли в Новім Заповіті / з славою святих. – / На Аскольдовій могилі / поховали їх* (П. Тичина «Пам'яті тридцяти») [Антологія, с. 54]. *Шарманщик сыграет, / Калека станцует, / Дурак сочинит, / А слепой нарисует – / И нищий швыряться / Червонцами станет...* (М. Кочетков «Шарманщик») <sup>67</sup>. У цих уривках використане узуальне значення

---

<sup>64</sup> Бродский И.А. Форма времени: Стихотворения, эссе, пьесы. В двух томах. Минск: Эридан, 1992. Т. 1. Стихотворения. 1992. С. 433;

<sup>65</sup> Бродский И.А. Форма времени: Стихотворения, эссе, пьесы. В двух томах. Минск: Эридан, 1992. Т. 1. Стихотворения. 1992. С. 246.

<sup>66</sup> Скрябін. Шампанські очі. URL: <https://1-hit.com/ru/111652>.

<sup>67</sup> Люди идут по свету: Книга-концерт / Сост. Бельский Л.П. и др. М.: Физкультура и спорт, 1989. С. 353.

субстантиватів *святі* – ‘святителі Божі’, *слепой* – ‘сліпа людина’ і *нищий* (рос. ‘нищий человек’), на відміну від авторського використання у наступних фрагментах: *О безтілесна, невідома! / Ти – як удар святого грому...* (М. Рильський «Прийшла! Таки прийшла нарешті!...»)<sup>68</sup>; *Старень! В теле все больше смертного* (Й. Бродський «1972 год»)<sup>69</sup>. У першому фрагменті вірша М. Рильського субстантивати індивідуально-авторські називають жінку – ліричного адресата поезії, у другому (у вірші Й. Бродського) реалізоване авторське абстрактне значення субстантивата *смертное* – ‘все, що має здатність помирати’.

Стале значення зазвичай актуалізують слова, які мають в ролі означення обмежену сполучуваність. В цьому випадку субстантивне значення словоформи обумовлене попередньою первинною вживаністю: *Ні, ні, на вороних уже не грати: / я – в кам’янім, у кам’янім мішку* (М. Драй-Хмара «І знов обвугленими сірниками...»)<sup>70</sup>; *Дивись. Мовчи. Хоча б хотів їсти – / Нічого не кажи Первопрестольній* (П. Тичина «На день Шевченка»)<sup>71</sup>; *і солодкі яблука ростуть / первородного* (Ю. Косач «Мангаттен, 103 вулиця»)<sup>72</sup>; *когда он ищет сигарету в пачке, / на безымянном тусклое кольцо / внезапно преломляет двести ватт...* (Й. Бродський «Зимним вечером в Ялте»)<sup>73</sup>.

При формуванні рядів субстантиватів значення граем, що є формами прикметника з обмеженою сполучуваністю, атрактивно формують значення інших елементів ряду, наприклад: *Вдали от осколочных, / Разрывных, миномётных, фугасных, / Мимолётных, влечевших, отнявших Единственную. Вдали от красных / Обрубков. От синих и карих навеки застывших, / От назад мгновение бывших* (В. Жук «Всё продолжается»)<sup>74</sup>. У цьому фрагменті субстантивована форма слів є доміантною. Перша низка граем – *осколочных, / Разрывных, миномётных, фугасных, /*

---

<sup>68</sup> Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 .С. 244.

<sup>69</sup> Бродский И.А. Форма времени.... С. 277.

<sup>70</sup> Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 .С. 134.

<sup>71</sup> Антологія... С. 65.

<sup>72</sup> Антологія... С. 1077.

<sup>73</sup> Бродский И.А. Форма времени: Стихотворения, эссе, пьесы. В двух томах. Минск: Эридан, 1992. Т. 1. Стихотворения. 1992. С. 277.

<sup>74</sup> Вольская Татьяна, Жук Вадим. Угол Невского и Крещатика: стихотворения. Киев: Радуга, 2015. С. 59.

**Мимолётных, влечевших, отнявших** Единственную. (Грамема *Единственную* також субстантиват, але вона слугує прямим додатком до дієприслівникового субстантивату *отнявших* та не є синтаксично однорідною з попередніми одиницями.) У першій низці субстантивати *разрывных, миномётных, фугасных* мають обмежувану сполучуваність, яка вказує на іменник *снаряди*. Це субстантивне значення поширюється на субстантивати **мимолётных, влечевших, отнявших**, які смислових обмежень при сполучуваності не мають. У другій субстантиватній низці – (*от синих, карих, (от) мгновение бывших (От синих и карих навеки застывших, / От назад мгновение бывших)*) – обмежувану сполучуваність має прикметник *карий*, ця сполучуваність переноситься на субстантиват і надає значення ‘очі’ всім грамемам цього однорідного ряду.

Текстова підтримка змінних предметних значень субстантиватів – явище регулярне, воно пов’язане із завданням актуалізації обраного автором значення субстантивата, яке часто є ключовим, на відміну від побутового мовлення, де оказіональні субстантивати, як правило, з’являються в результаті прагнення мовця до економії і компресивне значення зазвичай пов’язане з еліпсисом.

Автор поетичного тексту, реалізуючи одне із можливих предметних значень (змінне), контекстуально обіграє його. Порівняймо: *Стали чаще и чаще являться ко мне / с видом пасмурным и обреченным / одна дама на белом, на белом коне, / а другая на черном, на черном. // И у той, что на белом, такие глаза, / будто белому свету не рады. <...> И у той, что на черном, такие глаза, / будто это вместилище муки.* (Б. Окуджава «Стали чаще и чаще являться ко мне...»)<sup>75</sup>; *Золото резче на черном. / Музыка звонче в ночи.* (Б. Окуджава. «Державин»)<sup>76</sup>.

У вірші Б. Окуджави «Стали чаще и чаще являться ко мне...» субстантивати *на белом, на черном* мають оказіональне предметне значення. Воно контекстуально відновлюється завдяки третьому віршу (*одна дама на белом, на белом коне*), де *белом* – прикметник, узгоджений з іменником *на коне*. Відмінкова форма, що зберігається при субстантивному використанні форми ад’єктиву і багаторазово повторюється, є граматичним засобом, який «підтримує» саме це

---

<sup>75</sup> Окуджава Б.Ш. Стихи и песни. Упраздненный театр. М.: АСТ; Зебра Е, 2007. С. 264.

<sup>76</sup> Окуджава Б.Ш. Стихи и песни. С. 297.

предметне значення. Тотожна форма відмінку сигналізує про подібність смислів. У вірші «Державин» субстантивне значення форми *на черном* (фоні) актуалізовано завдяки текстовому колоративному співположенню з іменником *золото*.

Ефект несподіванки виникає в тому випадку, коли за рахунок контексту різко змінюється передбачуване предметне значення субстантивата. Яскравим прикладом такої авторської гри змінним і сталим значеннями є відомий вірш М. Цветаєвої «Полюбил богатый – бедную...»: *Полюбил богатый – бедную, / Полюбил ученый – глупую, / Полюбил румяный – бледную, / Полюбил хороший – вредную: / Золотой – полушку медную*<sup>77</sup>. Значення особи субстантиватів *богатый, ученый, хороший*, що актуалізується у перших трьох рядках, у четвертому вірші, де використано субстантиват *золотой*, у розгортанні поетичного наративу поєднуються з постійним мовним значенням ‘*золотой рубль*’ при співпозиції зі сполученням *медная полушка*. Те, що у мові діахронний субстантиват *золотой* має постійне значення і постійний чоловічий рід, підтримує характерну для поезії багатозначність, з одного боку, і протиставлення чоловічого роду низки субстантиватів жіночому, з іншого. «Мерехтіння» предметного значення оживляє метафору, що пов’язана з субстантиватом *золотой* на позначення особи.

«Згущення» субстантиватів організує текстовий простір твору, бо створює категоріально-семантичну єдність, що виступає як граматична домінанта всього тексту або його фрагмента. У розглянутій поезії М. Цветаєвої таку роль виконують субстантивати, що називають закоханих і створюють гендерну опозицію. У поезії М. Рильського граматична множина нейтралізує значення роду, актуалізуючи значення ‘люди, що мають такі ознаки’: *Яким я був би йолопом жажливим, / Коли б почав завидувати юним, / Рум’янощоким та блискучооким, / Коли б запав у жалюгідну заздрість / До сильних, до здорових, до струнких, / До молодих, які не без підстави Себе вважають владарями світу... (М. Рильський «Туга за молодістю»)*<sup>78</sup>. Поет паралельно використовує субстантивати зі стійким і змінним значенням особи, створює

---

<sup>77</sup> Цветаева М.И. Сочинения в двух томах. Т.1. Стихотворения. Поэмы. Драматические произведения / Сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц. М.: Худож лит., 1980. С. 111.

<sup>78</sup> Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 .С. 276.

авторські новотвори не лише на морфологічному рівні, але й на рівні складної деривації.

У поезії Б. Окуджави «Роза сентябрьская из Подмосковья...» абстрактні субстантивати є символом Вічності в екзистенційному сюжеті: *Роза сентябрьская из Подмосковья / так добросердна и так высока, / будто небесное в ней и мирское, / даже случайное, но на века*<sup>79</sup>. Субстантивати на позначення абстрактних сутностей та понять регулярні у поетичному дискурсі нового й новітнього часу.

Описані поетичні смисли є найбільш типовими для субстантиватних рядів і наборів і в українській, і в російській поезії.

Найактивніше у поетичному дискурсі відтворюються субстантивати з предметними значенням особи та абстрактності. Але їх використання й граматичні ознаки в українській і у російській поезії має значні відмінності. Граматичний аспект цих розбіжностей пов'язаний з уживанням субстантиватів, що мають різне родове оформлення. На позначення особи російській поетичний дискурс використовує субстантивати жіночого та чоловічого роду, часто контекстуально поєднуючи їх, і субстантивати у формі множини, що не мають флексивної вказівки на род названої особи. Наприклад: *...за меты тьмы, за то, что может статься, / ты любишь, близкий, Лилю и меня* (Б. Чичибабин из «Сонетов Любимой» (Сонет 37))<sup>80</sup>; *...А ты, наплой, родная, на невзгоды* (Б. Чичибабин «Маме»)<sup>81</sup>; *Плохо сильным и богатым, / Тяжко барскому плечу* (М. Цветаева «Плохо сильным и богатым...»)<sup>82</sup>

Субстантивати середнього роду на позначення людини у російській поезії зустрічаються дуже й дуже рідко, і це завжди одиниці зі змінним іменниковим значенням. Це пов'язано з тим, що у російській мові іменники середнього роду нормативно не називають людей. Лексеми такого граматичного гатунку застосовуються лише в образливому, лайливому, зневажливому мовленні. Втрата корпусу давньоруських слів, що називають недорослих істот (за винятком лексеми *дитя*, яка сприймається як

---

<sup>79</sup> Окуджава Б.Ш. Стихи и песни. Упраздненный театр. М.: АСТ; Зебра Е, 2007. С. 555.

<sup>80</sup> Чичибабин Б. А. Собрание стихотворений / Сост. Л. С. Карась-Чичибабина; вступ. ст. С. Н. Буниной; коммент. Л. С. Карась-Чичибабиной, С. Н. Буниной. Харьков: Фолио, 2009. С. 517.

<sup>81</sup> Чичибабин Б. А. Собрание стихотворений. С. 765.

<sup>82</sup> Цветаева М.И. За всех – противу всех. Судьба поэта: В стихотворениях, поэмах, очерках, дневниковых записях, письмах, / Сост., Л.В. Поликовской. М.: Высш. школа., 1992. С. .115.

застаріла), призвела майже до повного конотативного зниження слів середнього роду у метафоричному або метонімічному використанні на ознаку людини. Тому й субстантивати середнього роду, які б називали людину, нерегулярні і при використанні набувають різкого негативного значення. Актуалізація середнього роду у сучасній російській поезії може підкреслювати або знаважливість, або асексуальність ліричних персонажів, образливе ставлення до самої ліричної ситуації, наприклад: *одно белковое тело пришло к другому / на первом спортивное на втором зеленый халат / первое тело честную песенку спело / а второе вдруг подхватило но невопад // второе тело колело первое полой иголкой / забирало кровь на анализ желчь и мочу / потом любовалось его алой футболкой / махнемся не глядя? а то (смеясь) залечу...* (Б. Кенжеев. «одно белковое тело пришло к другому...»)<sup>83</sup>. Поетичне використання середнього роду: іменника *тело*, займенника-прикметника *другое*, числівників-прикметників *первое, второе*, що спочатку виконують синтаксичну функцію означення, а потім контекстуально транспонуються у еліптованих сполученнях у субстантивати, набуваючи ознак іменника, – замість жіночого та чоловічого родів на ознаку осіб створюють знижене забарвлення всього віршового фрагменту.

Український поетичний дискурс дозволяє на номінацію людини регулярно й активно використовувати субстантивати, що мають всі числові та родові та форми. Наприклад: *Мабуть, були ми дуже молоді, – / час марнували з щедрістю безсмертних* (Л. Костенко «Мабуть, були ми дуже молоді...»)<sup>84</sup>; *Дорогий мій, сонячний, озвися!* (Л. Костенко «Дорогий мій, сонячний, озвися!..»)<sup>85</sup>; *Кохана, мрій кристалевих цвіт, / Кохана, тобі дарую світ, / Кохана, сонце і небо, / Море і вітер, це ти, це ти* (І. Барах «Кохана»)<sup>86</sup>; *Спи, моє любе, / Сил набирайся... / Спи і до ранку / Не просинайся... / Сон твій спокійний / Я охороняю, / Бо щастя більшого / За тебе не маю... / Люлі-люлі, люлі-люлі...* (Юрченко В. «Сонце сідає, ніч наступає»)<sup>87</sup>.

Використанню субстантиватів середнього роду, що позитивно конотовані, сприяє наявність в українській граматичній системі іменників *маля, дівча, хлоп'я, ягня, кошеня, лоша* і подібних, що називають недорослу істоту. Контекстуальний прикметник-

<sup>83</sup> Кенжеев Б. Сообщение. М.: Эксмо, 2012. С. 72.

<sup>84</sup> Костенко Л. Мадонна перехресть. К.: Либідь, 2011. С. 74.

<sup>85</sup> Костенко Л. Дорогий сій, сонячний, озвися!.. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=266487&p=24>.

<sup>86</sup> Барах І. Кохана. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/3155663.html>.

<sup>87</sup> Юрченко В. Сонце сідає, ніч наступає... URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/1196220.html>.

транспозит, що позиційно заміщає будь який з цих іменників, зберігає у українському мовленні позитивне забарвлення. А заміна цих слів на слова із суфіксом *-онок* в російській мові унеможлиблює використання середнього роду як іменників, так і субстантиватів на позначення особи у позитивній характеристиці.

В українській поетичній традиції субстантивати середнього роду на йменування особи використовуються регулярно, наприклад, у Тараса Шевченка: *Дивились, молились / Старі мої. / А сердешне / Неначе благає: / Випручало рученята / Й до їх простягає / Манюсінки... і замовкло, / Неначе не плаче, / Тільки пхика* (Шевченко Т.Г. «Наймичка») <sup>88</sup>.

Тут вживано два субстантивати на позначення особи *старі* та *сердешне*. Обидва мають позитивну конотацію. Субстантиват *сердешне* номінує немовля, й авторське ставлення, а слідом читацька апперцепція найпозитивнішої оцінки об'єкту номінації пов'язана як з кореневим значенням лексеми, так і створюється за аналогією до типових іменників на позначення недорослої істоти, зокрема дитини. Український поетичний дискурс ХХ–ХХІ століть підтримує цю поетико-граматичну традицію, активно використовуючи мовний граматичний потенціал. У багатьох випадках субстантивована грамема, що має характеристику середнього роду, поєднує риси іменника й прикметника, одночасно номінуючи й характеризує об'єкт опису, як, наприклад, у поезії Павла Тичини: *Щось питає, обіймає / чисте, біле, молоде... / І світає й не світає, / тільки ранок не йде* (П. Тичина «Зоставайся, ніч настала...») <sup>89</sup>, де за допомогою низки субстантиватів ліричний герой називає й характеризує молоде прекрасне дівча. Значення молодості передається експліцитно на лексичному рівні, а імпліцитно на рівні граматичному, що у підсвідомості формує додатковий смисл беззахисності та чистоти.

## ВИСНОВКИ

Дослідження використання субстантиватів в українському та російському поетичних дискурсах підтверджує гіпотезу М.В. Панова щодо характеристики прикметникових та дієприкметникових субстантиватів як іменників, що посибілістично існують у мовній системі у прикметникових й дієслівних (дієприкметникових) парадигмах. Віршовий матеріал підтверджує, що субстантивація може

---

<sup>88</sup> Шевченко Т.Г. Повна збірка творів: в т3-х томах. Т. 1. Київ: Державне видавництво худож. літ-ри, 1949. С. 276.

<sup>89</sup> Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 .С. 36.



бути схарактеризована як позиційне використання потенційної іменникової форми прикметника і дієприкметника. Прикметникові та дієприкметникові субстантивати розглядаються нами як іменники у парадигмі прикметників або дієслів. У поетичному функціонуванні синтаксичні й морфологічні ознаки іменника і прикметника або іменника, прикметника і дієслова не нейтралізуються, а поєднуються, і у певній контекстуальній ситуації якісь із них актуалізуються. Граматична внутрішня форма слова при функційній транспозиції зберігається і може бути контекстуально виділена: дієприкметникові субстантивати здатні актуалізувати значення виду, стану й часу, ад'єктивні – якісну й відносну семантику первинних форм. Дієприкметники-субстантивати і прикметники-субстантивати підтримують у поетичному використанні ад'єктивну семантику ознаки як додаткову до предметної, тож набувають сумісної предметно-ознакової семантики, що зберіглася у їхній внутрішній формі.

В українському та російському віршовому дискурсі, за нашими спостереженнями, регулярно представлені субстантивати з постійним (константним), стійким і змінним предметним значенням. Їх виділення в поетичному тексті відбувається різними способами. Внутрішня форма слова актуалізується шляхом співположення. У субстантиватів зі змінним значенням регулярно співставляються або реалізуються одночасно різні субстантивні значення. При виділенні одного з предметних значень воно зазвичай підтримується в тексті тим чи тим способом поетичної актуалізації: повтором, асоціативно, лексичним співположенням, атракцією, локалізацією у сильних віршових позиціях.

Використання прикметників і дієприкметників у позиції субстантиву є регулярним випадком позиційного переміщення, типового для української та російської поезії. Транспозиція розглядається як використання слова у граматично й стилістично маркованій функції, що передбачає певну виділеність в структурі віршового тексту.

Поетичне суміщення граматичних значень виступає одним із способів створення «мерехтливих» смислів і мовної гри. Граматична і стилістична маркованість субстантиватів наочно проявляється у віршованому тексті, де відбувається виділення ад'єктивних, первинних дієслівних, закріплених у мові субстантивних і контекстуальних предметних значень одиниць.

Суміщення субстантивних і ад'єктивних семантико-граматичних властивостей яскраво проявляється у двочленних конструкціях, що складаються із субстантивата середнього роду, який має абстрактне субстантивне значення, і вищого ступеня прикметника. Така

конструкція регулярно відтворюється в поетичній мові і передає стійке значення – виділення об'єкта як такого, що має більший ступінь ознаки у порівнянні з абстрактним найменуванням цієї ознаки (тобто абсолютної ознаки, не пов'язаної з об'єктом), що дозволяє говорити про формування поетико-граматичної моделі. Поетична мова виробила продуктивну граматичну формулу, здатну регулярно передавати заданий художній зміст.

Субстантиват зі змінним предметним значенням, що є формою в парадигмі прикметника, на відміну від іменника, не має чіткої предметної віднесеності, він може називати будь-який предмет, що володіє даною властивістю.

Український та російський поетичні дискурси активно використовують мовний потенціал субстантивата як іменника у парадигмі прикметника й дієслова, але кожен з них має поряд зі спільним набором способів актуалізації форм і значень власні, обумовлені особливістю мовної системи і поетичної традиції. Наприклад, різні сталі моделі, грами середнього роду на позначення особи мають різну, навіть протилежну конотацію, моделі, специфічні для російської поезії майже не зустрічаються в українській і навпаки. Вивчення кореляцій між граматичною системою кожної із мов і формуванням поетичної традиції є перспективою дослідження.

## **АНОТАЦІЯ**

Теоретичною основою статті слугує теорія позиційної морфології, за якою до парадигми слова можуть входити форми, що належать до різних частин мови. Тож типові субстантивати розглянуті як іменник у парадигмі прикметника або дієслова (діеприкметника). Використано підхід, традиційний для Харківської філологічної школи: факти поетичного уживання субстантиватів склали підґрунтя для граматичних та лінгвопоетичних узагальнень. Поєднання теорії позиційної морфології й лінгвопоетичного підходу до дослідження віршового дискурсу дозволило окреслити динаміку мовного й мовленнєвого процесів субстантивативації й виокремити поетичні потенції субстантиватів як одиниць багаточасової граматичної семантики. Дослідження доводить, що український і російський поетичні дискурси активно використовують мовний потенціал субстантивата як іменника у парадигмі прикметника й дієслова. Кожен з них має поряд зі спільним набором способів актуалізації граматичних та контекстуальних значень власні, що обумовлені особливістю мовної системи і поетичної традиції. Сформовані різні сталі моделі з субстантиватами; моделі, специфічні

для російської поезії, майже не зустрічаються в українській і навпаки. Грамами середнього роду на позначення особи мають різну, навіть протилежну, конотацію. Вивчення кореляцій між граматичною системою кожної з мов і формуванням поетичної традиції є перспективою дослідження.

### Література

1. Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 с.
2. Анчаров М.Л. Сочинения: Песни. Стихотворения. Интервью / Сост. В. Юровский, худож. В. Крючков. М.: Локид-Пресс, 2001. 495 с. (Голоса. Век ХХ).
3. Ахматова А.А. Стихотворения и поэмы / Сост., подг. текста и примеч. В.П. Жирмунского. Л.: Сов. писатель, 1976. 560 с. (Библиотека поэта. Большая серия).
4. Барах І. Кохана. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/3155663.html>.
5. Беседина Н.А. Принципы и механизмы морфологической репрезентации в языке. *Филологические науки*. 2008. № 6. М., 2008. С. 44–52.
6. Блок А.А. Собрание сочинений в восьми томах. М.–Л.: Худож. лит., 1960. Т. 1. Стихотворения (1897–1904). 716 с.
7. Бродский И.А. Форма времени: Стихотворения, эссе, пьесы: В двух томах. Т. 1. Стихотворения. Минск: Эридан, 1992. 450 с. Т. 2. Стихотворения, эссе, пьесы. 1992. 480 с.
8. Вознесенский А.А. Тьмасть. М.: Время, 2008. 608 с.
9. Вольтская Татьяна, Жук Вадим. Угол Невского и Крещатика: стихотворения. Киев: Радуга, 2015. 77 с.
10. Гак В.Г. Транспозиция // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. М.: Советская Энциклопедия, 1990, 685 с.
11. Гандлевский С. Стихотворения. М.: Астрель: CORPUS, 2012. 349[2]с.
12. Городницкий А. Песни разных лет. Харьков: Золотые страницы, 2013. 376 с.
13. Гринчишин Д.Г. Явище субстантивациі в українській мові (субстантивација прикметників). Київ: Наукова думка, 1965. 112 с.
14. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х томах. Т. III. М.: Русский язык. Медиа, 2005. 555 с.
15. Дегтярев В.И. Грамматика слова и предложения в синтаксическом учении А.А. Потебни // Наукова спадщина

О. О. Потєбні у слов'янському культурному просторі: Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 120–135.

16. Зализняк Анна А. Многозначность в языке и способы ее представления [Монография]. М.: Языки славянских культур, 2006. 672 с.

17. Зельдович Г.М. Прагматика грамматики. М.: Языки славянских культур, 2012. 648 с.

18. Зельдович Г.М., Пионтковская Ю.Ю. Об уровнях имплицитности в суггестии: суггестия «явная» и суггестия «скрытая» // Текст и подтекст: Поэтика эксплицитного и имплицитного: Материалы международной научной конференции. М.: Азбуковник, 2011. С. 33–42.

19. Золян С.Т. О принципах композиционной организации поэтического текста // Проблемы структурной лингвистики / отв. ред. В.П. Григорьев. М.: Наука, 1986. С. 60–73.

20. Зубова Л.В. Глагольная валентность в поэтическом познании мира // Язык как медиатор между знанием и искусством. Сборник докладов Международного научного семинара (Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН). М.: Азбуковник, 2009. С. 39–55.

21. Карцевский С. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях: В 2-х ч. М.: Просвещение, 1964. Ч. II. С. 85–90.

22. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: монографія. Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 2000, 349 с.

23. Костенко Л. Вже почалось, мабуть, майбутнє... URL: <https://onlyart.org.ua/kostenko-lina-vzhe-pochalos-mabut-ma/>.

24. Костенко Л. Дорогий сій, сонячний, озвсяся!.. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=266487&p=24>.

25. Костенко Л. Мадонна перехресть. К.: Либідь, 2011. 112 с.

26. Лопатин В.В. Многогранное русское слово: Избранные статьи по русскому языку / Российская академия наук, Институт русского языка им. В. В. Виноградова. М.: Азбуковник, 2007. 743 с.

27. Лопатин В.В. Оценка как объект грамматики // Русский язык: Проблемы грамматической семантики и оценочные факторы в языке (Виноградовские чтения XIX–XX). М.: Наука, 1992. С. 70–75.

28. Лопатин В.В. Универбация // Русский язык: Энциклопедия / [под ред. Ю.Н. Караулова]. М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. С. 577.

29. Лукин А.В. Лексическое и грамматическое: от различия к сродству // Русский язык: Проблемы грамматической семантики

и оценочные факторы в языке (Виноградовские чтения XIX–XX) / Ин-т русского яз. РАН. М.: Наука, 1992. С. 18–30.

30. Люди идут по свету: Книга-концерт / сост. Беленький Л.П. и др. М.: Физкультура и спорт, 1989. 399 с.

31. Мандельштам О. Стихотворения. Проза / Сост., вступ. ст. и коммент. М.Л. Гаспарова. М.: ООО «Издательство АСТ», Харьков «Фолио», 2001. 736 с. (Библиотека поэта).

32. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилiстика української мови: підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.

33. Мельчук И. А. Курс общей морфологии. Т. 1. [пер. с фр., предисл. А.Е. Кибрика]. Москва–Вена: Языки русской культуры, Венский славистический альманах, Прогресс, 1997. 416 с.

34. Мигирин В.Н. Очерки по теории процессов переходности в русском языке: Учебное пособие для студентов. Бельцы, 1971. 199 с.

35. Миллер Л. Стихи и проза. М.: Терра, 1992. 240 с.

36. Окуджава Б.Ш. Стихи и песни. Упраздненный театр. М.: АСТ; Зебра Е, 2007. 705 с. (Золотой фонд мировой классики).

37. Осипов Б.И. О построении курса русской грамматики // Традиционное и новое в русской грамматике: Сб. статей памяти Веры Арсеньевны Белошапковой. М.: Индрик, 2001. С. 80–93.

38. Панов М.В. Позиционная морфология русского языка. М.: Наука, Языки русской культуры, 1999. 275 с.

39. Панов М.В. Отношение частей речи к слову // Традиционное и новое в русской грамматике: Сб. статей памяти Веры Арсеньевны Белошапковой. М.: Индрик, 2001. С. 53–56.

40. Пастернак Б. Стихотворения. Поэмы. Переводы / Сост., вступ. ст. Л.А. Озерова. М.: Правда, 1990. 544 с.

41. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. [изд. седьмое]. М.: Госуд. учебно-пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1956. 512 с.

42. Покальчук Олег. Хорунжий. URL: <http://shukh.org.ua/de/pisni/116-horunzhij.html>.

43. Потенция А.А. Из записок по русской грамматике. М.: Просвещение. Т. I–II. 1958. 536 с.

44. Поцепня Д.М. «Обворожающего глас» и «часы, мировое несущие» (о субстантивации прилагательных и причастий среднего рода в русской лирике XIX–начала XX века) // Тенденции развития русского языка: Сб. статей к 70летию Г.Н. Акимовой. СПб.: Изд-во С.-Пб. ун-та, 2001. С. 145–154.

45. Сидоренко Е.Н. Морфология современного русского языка. В двух частях. Симферополь: Крымское учебно-педагогическое

государственное издательство, 2002–2003. Ч. 1: Общая теория частей речи. Именные части речи. 2002. 170 с.; с. 292; Ч. 2: Глагол. Наречие. Безлично-предикативные слова. Модальные слова. Служебные части речи. Междометие. 2003. 166 с.

46. Скоробогатова Е.А. Грамматическое представление интенсивности признака в русском поэтическом дискурсе // Полігранна філологія без кордонів (до 65-літнього ювілею професора Тетяни Анатоліївни Космеди): колективна монографія / відп. ред. докт. філол. наук Т.Ф. Осіпова, докт. філол. наук Н.В. Піддубна, докт. філол. наук О. В. Халіман. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 185–192.

47. Скоробогатова О.О. Поетичне мовлення як джерело граматичних студій: Харківська філологічна школа та лінгвістика ХХ-ХХІ ст. // Петро Олексійович Лавровський: наукова і науковокритична спадщина (до 190-річчя з дня народження): Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 33–46.

48. Снитко Е.С. Внутренняя форма номинативных единиц. Львів: Світ, 1990. 188 с.

49. Тарковский А.А. Собрание сочинений в трех томах. Т. 1. Стихотворения / Сост. Т. Озерской-Тарковской. М.: Художественная литература, 1991. 462 с.

50. Улуханов И. Глагольная депрефиксация в русском языке // Художественный текст как динамическая система: Материалы международной конференции, посвященной 80-летию В.П. Григорьева / Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН. Москва, 19–22 мая 2005 г. М.: Управление технологиями, 2006. С. 493–499.

51. Халіман О.В. Грамматика оцінки: морфологічні категорії української мови: монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. Космеди. Харків: Майдан, 2019. 458 с.

52. Цветаева М.И. За всех – противу всех. Судьба поэта: В стихотворениях, поэмах, очерках, дневниковых записях, письмах / Сост., Л.В. Поликовской; Вступ. ст, коммент. Л.В. Поликовской, М.А. Долговой. М.: Высш. школа, 1992. 384 с. (Б-ка студента-словесника).

53. Цветаева М.И. Сочинения в двух томах. Т. 1. Стихотворения. Поэмы. Драматические произведения / Сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц. М.: Худож. лит., 1980. 575 с.

54. Чичибабин Б.А. Собрание стихотворений / Сост. Л. С. Карась-Чичибабина; вступ. ст. С. Н. Буниной; коммент. Л. С. Карась-Чичибабиной, С. Н. Буниной]. Харьков: Фолио, 2009. 890 с.

55. Шевченко Т.Г. Повна збірка творів: в трьох томах. Т. 1. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1949. 647 с.

56. Юрченко В. Сонце сідає, ніч наступає. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/1196220.html>.

**Information about the authors:**

**Skorobohatova Olena Oleksandrivna,**

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,  
Professor at the Foreign Literature and Slavic Languages Department  
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University  
29, Alchevskyyh str., Kharkiv, 61002, Ukraine

**Kozlova Alla Hryhorivna,**

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,  
Associate Professor at the Foreign Literature and Slavic Languages  
Department  
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University  
29, Alchevskyyh str., Kharkiv, 61002, Ukraine